

כפירה בשגגה ובאונס

השאלה: דין הכופר באונס

בהלכה ישנם דינים רבים שמרחיקים יהודי הכופר בעיקרי האמונה מכלל הציבור. ההרחקה של הכופר חמורה יותר מהרחקה של עובר עבירה, עד כדי כך שהכופר נתפס לגבי דינים רבים כמי שיצא מכלל ישראל, ונחשב כגוי.¹ האם דינים אלו נוהגים גם כלפי כופר שאינו אשם בכפירתו?

שאלה זו משמעותית במיוחד בדורות האחרונים, בהם נוצר מציאות חדשה שבה רבים מהעם היהודי אינם רואים עצמם מחויבים לקיום המצוות שבתורה. הרבה פוסקים בדורות האחרונים אינם מגדירים יהודים אלו כעבריינים רגילים, על סמך המונח ההלכתי "תינוק שנשבה". הטענה היא שיהודים "חילונים" בימינו אינם נחשבים כמוזדים, שכן החינוך שלהם (או ההשפעה הסביבתית של כלל הציבור) הובילו אותם לתפישת עולם לפיה מותר לעבור על מצוות התורה, והעבירות שהם מבצעים לא נעשו מתוך זדון וכוונה רעה.²

רבים מאותם יהודים חילונים גם אינם מאמינים בכל עיקרי האמונה.³ האם הטיעון ההלכתי 'תינוק שנשבה' יכול להגן גם על הכופר בעיקרי האמונה?

ניתן לומר שהיחס החמור והמרחיק כלפי הכופר בעיקרי האמונה מותנה בכך שכפירה זו נובעת מכוונת זדון, אבל כאשר הכפירה היא דעה כנה של אותו כופר (שנובעת מטעות עיונית, או מהיגררות אחרי החינוך מילדות, או מהיגררות אחר הדעות הרווחות בחברה) אין להעניש את הכופר בחומרה.

מצד שני ניתן לטעון שהרחקת הכופר מכלל ישראל איננה בגדר עונש, אלא תוצאה הנובעת מדעותיו של הכופר. אמנם לגבי עונש נקבע הכלל ההלכתי "אונס רחמנא פטריה" (בבלי נדרים כז,א, ובעוד מקומות בתלמוד), ואין ענישה על עבירה שאין בה אשמה, אבל הרחקת הכופר מכלל ישראל חלה גם על מי שהגיע לכפירה ללא אשמה ניכרת לעין.⁴

מחלוקת הרמב"ם והראב"ד לגבי המאמין בגשמות ה'

הרמב"ם (הלכות תשובה, גז) פסק שאדם האומר שה' הוא גוף ובעל תמונה נחשב מין. על כך השיג הראב"ד:

אמר אברהם: ולמה קרא לזה מין? וכמה גדולים וטובים ממנו הלכו בזו המחשבה, לפי מה שראו במקראות, ויותר ממה שראו בדברי האגדות המשבשות את הדעות.⁵

שיטת הראב"ד: כופר באונס אינו נחשב לכופר

מדוע לדעת הראב"ד המאמין בגשמות ה' אינו נחשב מין?

ר' יוסף אלבו (ספר העיקרים מאמר א פרק ב) מסביר את גישת הראב"ד: המחשבה שה' גשמי מגונה ופסולה לגמרי, והיא כפירה ביסודות האמונה. אבל היות שהחושבים כך הם יהודים שטעו בתום לב על סמך קריאה שגויה ופשטנית של המקורות, אין להחשיבם ככופרים. (לפי זה גם הראב"ד מסכים שיתכן מצב שבו הסובר שה' גשמי יחשב כמין, כאשר טעותו אינה נובעת מתום לב).⁶

¹ אציין שתי דוגמאות קיצוניות ליחס המרחיק של ההלכה כלפי הכופרים: א. מצוה להורגם (שו"ע יו"ד קנח,ב, שו"ע חו"מ תכה,ה), ב. במותם לא מתאבלים אלא שמחים (שו"ע יו"ד שמה,ה). מקורות נוספים רבים בדבר היחס ההלכתי לכופר, ודיון ביחס להגדרת הכופר כמי ש"יצא מכלל ישראלי" ניתן למצוא במאמרי בתחומין כרך ל, "עדות של כופר – האם תתכן יציאה מכלל ישראל?". וראה גם באנציקלופדיה תלמודית ערך אפיקורוס.

² ראה על כך במאמרי תחומין כח, "עדות של יהודי שאינו שומר מצוות". כמדומני שהראשון להעלות טיעון זה ביחס לחילונים היה שו"ת בנין ציון. החדשות סימן כג.

³ חלקם אינם מאמינים בעצם מציאות ה', חלקם אינם מאמינים בשכר ועונש, וחלקם אינם מאמינים בתורה מן השמים, בתחית המתים ועוד.

⁴ ניתן להסביר טענה זו בכמה אופנים, וארחיב על כך להלן בדיון על שיטת הרמב"ם.

⁵ ישנם שינויי נוסח מעניינים להשגת הראב"ד, ראה כסף משנה שם, ובמקורות שבילקוט שינויי נוסחאות במהדורת פרנקל שם.

⁶ ניתן היה להסביר את שיטת הראב"ד באופן אחר, ולומר שלדעת הראב"ד הידיעה שה' אינו גשמי אינה אמונה בסיסית של היהדות. אבל לפי זה לא היה הראב"ד צריך להאריך בהסבר הסיבה שהובילה את אותם יהודים לאמונה בגשמות ה' (=שמדובר ביהודים גדולים וטובים, שטעו מחמת פשוטו המקראות ופשט מאמרי חז"ל)! כנראה משום כך פירש ר"י אלבו באופן האמור לעיל.

לאור זאת ר"י אלבו (ספר עיקרים מאמר א פרקים א-ב) מסתמך על שיטת הראב"ד ומרחיב אותה: לאו דווקא טעות לגבי גשמות ה', ולא דווקא טעות הנובעת מפשטי הכתובים ומאמרי חז"ל מהווה הגנה. כל כפירה שנובעת מתוך כוונה טהורה לברר את האמת אינה נחשבת כפירה. רק כפירה שנעשית מתוך כוונת מרד (כמו אלישע שהכיר בוראו והתכוון למרוד בו) נחשבת כפירה. בגישה זו נקט גם הרשב"י (בספרו אוהב משפט פרק ט) והרדב"ז.⁷

שיטת הרמב"ם – גם כופר מחמת הינוך או טעות נחשב כופר

האברבנאל (בספר 'ראש אמנה' פרק יב) מסביר שהרמב"ם היה גם כן מודע למציאות שמתאר הראב"ד = שישנם יהודים הסוברים שה' גשמי מחמת טעות בפשט הכתובים, אלא שלדעת הרמב"ם בכל זאת הם נחשבים 'מינים'.⁸

בדורות האחרונים התפרסם הסבר זה לשיטת הרמב"ם בעולם הישיבות בשמו של ר' חיים סולובייצ'יק. ר' חיים אמר לתלמידיו שלדעת הרמב"ם גם אפיקורס שאיננו אשם נחשב אפיקורס. (כלשונו ביידיש: "דער וואס איז נעביך אפיקורוס איז אויך אפיקורוס").⁹

שני הסברים לשיטת הרמב"ם

ניתן להסביר גישה זו (המיוחסת לרמב"ם) בשני אופנים:

א. יהודי הכופר מחמת הינוכו או מחמת עיונו נחשב כופר, למרות שנראה במבט שטחי שאיננו אשם, משום שלכל אדם ישנה היכולת להגיע לאמונות האמיתיות (על סמך התבוננות פשוטה וחיפוש אחר האמת מפי החכמים), ובעצם הוא אשם בכפירתו.

בדרך זו פירשו את שיטת הרמב"ם שני פרשנים:

1. מרכבת המשנה ח"ב כתב על דברי הראב"ד:

ותמהני [על הראב"ד], דודאי כל מין בדעתו שהאמת אתו, ומכל מקום אין לו חלק לעולם הבא, דחמיר שגגת אמונה זרה **דהוה ליה למידק**. ולמה יגרע אמונת הגשמה משאר אמונה זרה?

2. ר' אלחנן וסרמן (ספר קובץ מאמרים עמ' יז-כ), קובץ הערות למסכת יבמות בסוף הספר, דוגמאות לביאורי אגדות על דרך הפשט, סימן יב אות ח) מאריך בדרך זו. לדעתו כל אדם המתבונן במציאות ללא תאוות ומידות רעות יכול להגיע אל אמונות היהדות. מי שבכל זאת טועה, הדבר נובע מתוך רצונותיו הרעים, ומשום כך הרמב"ם מחשיב גם את הכופרים בטעות ככופרים.

ב. גם אם הכופר אינו אשם כלל, בכל זאת הכפירה היא מציאות היוצרת הרחקה והפסד. בדרך זו הלכו כמה פרשנים:

1. האברבנאל בספרו ראש אמנה פרק יב,¹⁰ וזה לשונו:

ואמנם הרב רבי אברהם בר דוד ז"ל כתב בהשגותיו אשר עשה נגד הרב, שהאומר שהשם יתעלה גוף מפני שנמשך לפשוטי הכתובים אינו מין. וזה לשונו: "אמר אברהם, אף על פי שעיקר האמונה כן הוא המאמין היותו גוף מפני תפישתו לשונות הכתובים על פשוטיהם אין ראוי לקראו מין".

וזה יתחזק במה שאמרו על אלישע בן אבויה: "שובו בנים שובבים חוץ מאלישע אחר שיודע רבונו ומכוון למרוד בו".¹¹ הנה בארו בפירוש, כי מי שיודע האמת ומתכוון להכחישו הוא מכת הרשעים שאיך ראוי לקבל אותם בתשובה. אבל מי שאינו מתכוון למרוד ולא לנטות מדרך האמת ולא לכפור מה שבא בתורה ולא להכחיש הקבלה אלא שבתמימותו נמשך לפשט הכתובים אף על פי שיפרש אותם בחילוף האמת אינו מין ולא כופר.

⁷ שו"ת הרדב"ז ח"ד סוף סימן קפז. למרות שהרדב"ז לא מזכיר זאת, נראה מתוך התשובה שדבריו מסתמכים על דברי העיקרים. ראה גם מאמרו של מנחם קלנר: כפירה בשוגג בהגות היהודית בימי הביניים: הרמב"ם ואברבנאל מול רשב"י ורח"ק? מחקרי ירושלים במחשבת ישראל ג, ג, (תשנ"ד) 393-403, המשער שזו גם דעת ר' חסדאי קרשקש.

⁸ בספר מאמרי הראיה ח"א עמודים 55-56 מביא מחלוקת הקדמונים הללו לגבי הכופר מתוך טעות בעיונו, וכותב שגישת האברבנאל בספר ראש אמנה היא יחיד מול רבים מגדולי הפוסקים שחלקו עליו.

⁹ דברים אלו של הגר"ח מבריסק הובאו בכמה מקומות: ספר קובץ מאמרים לר' אלחנן וסרמן עמ' יז-כ, קובץ הערות למסכת יבמות, בסוף הספר, דוגמאות לביאורי אגדות על דרך הפשט, סימן יב אות ח. ביתר הרחבה הדברים מופיעים בחוברת 'שערי תורה' (שיצאה לאור ביום השנה לפטירת הגרי"ז סולובייצ'יק) עמ' קסה, ובהגדה של פסח "מבית לוי" מהדורה שניה, עמודים קעג, קצ.

¹⁰ מהדורת מנחם קלנר, תשנ"ג, עמודים 88-89. הבאתי מקצת מן ההערות שלו. כפי שמצביע פרופ' קלנר בנספח ג לספרו, מקור דבריו של האברבנאל הוא מספר דרך אמונה לר' אברהם בן שם טוב ביבאנו.

¹¹ חגיגה טו ע"א.

וכן כתב בעל "ספר העיקרים"¹².

אבל זה עם ההתבוננות מבואר הנפילה; שלדבריו כל כופר בכל עיקר לא לכוונה יהיה בעל העולם הבא. וגם אמונת הנוצרים אחרי שהם יבינו הדברים בתורה ובנבואות כפשוטן, ויחשבו שהכוונה בהם מה שיבינוהו, תהיה בלתי חולקת על ההצלחה האמיתית ולא נאמר שהם כופרים ומינים? ויהיה איפשר, כפי זה, שימצא איש בלתי מאמין בשום עיקר מהעיקרים ובשום אמונה מאמונות התורה ולא יקרא מין ולא כופר אם היה שהביאוהו אל זה סכלות ועורון והיותו בלתי מבין כוונת התורה. והדברים האלה כולם לא יסבלם האמונה התוריית והשכל הישר. **לפי שהדעת הכוזב, כשיהיה בעיקר מעיקרי האמונה, כבר יסיר הנפש מהצלחתו האמיתית ולא יביאהו לחיי העולם הבא אף על פי שלא יעשה אותה בכוונה למרוד. כי כמו שהסם הממית כשיאכל האדם אותו יכלה רוחות, ונשמתו אליו יאסוף,¹³ אף על פי שנאמר שאכל אותו בחשבו שהיה מאכל בריא ונאות, כן הכפירה והאמונה הכוזבת בענין עיקרי הדת יגרשו נפש האדם וימנעוה מירושת העולם הבא בלי ספק.**

ומה שהביאו מאלישע בן אבויה, שהיה "יודע רבונו ומכוון למרוד בו", הנה האיש ההוא היתה כפירתו מגונה מכל כפירה, כי לרוע מזגו ושטיפתו אל התאוות הגופניות היה מבקש טענות מזוייפות, חולקות על האמת המצוייה אצלנו; ולכן היתה כפירתו גדולה מאוד. אבל מי שיאמין דעות כוזבות בחוק התורה למה שעיונו הביאו עליהם, או שקבלם ממלמד טועה, אין ספק שהוא כופר ומין אחר שהוא סותר באמונתו לעיקרי הדת, אבל עם כל זה יש לו התנצלות יותר ממה שהיה לאלישע בן אבויה שהיה רודף ברצונו אחר השקרים.

וענין זה הכפירה בבחינת סבתה שני מינים: המין הראשון, שסבתה הסכלות והעדר ההבנה האמיתית אם מפני המשכו הכתובים או מפני אופן אחר, ועל אלו אמר שובו בנים שובבים וכופרים. אבל אם ישובו בתשובה בהישרת דעתם באמיתת הנבואה יצילו נפשם מני שחת. והמין השני מהכפירה הוא, בסבת מרד ידוע התבונה,¹⁴ כאלישע אחר, שהיתה כפירתו במרד ובמעל, והיה מתעולל עלילות ברשע, לחלוק על האמת ולכפור בו. מפני זה שערי תשובה לפניו ננעלו. וזה אמרם, "חוץ מאלישע אחר שיודע רבונו ומכוון למרוד בו".

ולפי זה "בנים השובבים" הכופרים מפאת הסכלות, ואלישע אחר, הכופר מפאת המרי, הצד השוה שבהם שכל אחד שיאמינו בטעות ובאמונה הכוזבת הם מינים וכופרים ואין להם חלק לעולם הבא. האמנם יתחלפו כש"הבנים שובבים" הם מוכנים להיות סכלותם העדרי לתקן את אשר עותו בעשותם תשובה והשתלמם בעיון התוריי כפי האמת. אמנם אלישע לא היתה לו אותה תקוה והכנה למה שכבר הושרש בכפירה מדעת ובשלימות סכלו.¹⁵

2. בספר אור שמח (סוף הלכות מקוואות) כתב:

הפעולות הרעות אינם רק בהיות נעשי ברצון, אבל אם נפעלים באונס ובהכרח אינם משחיתים הנפש, לכן אונס רחמנא פטריה, והקרבות שרובם באים על הפעולות המגונות אינם באונס, דאונסא כמאן דלא עביד. לא כן הטומאות שהן לנגד דעות המשובשות, ומחשבות האון אף שנתהו באדם או מסיבת האונס או שנשתבש בשכלו בעיונו המתעה אותו, מכל מקום רחוק הוא מהשלמות האומה, ובלא טהרה מושלל הוא מבוא בכלליות ישראל בהופיע ד' אורו עליהם...

3. פשטות לשונו של ר' חיים סולובייצ'יק¹⁶ מתאימה גם כן לגישה זו. (אם כי תלמידו ר' אלחנן וסרמן בדבריו הנ"ל לא פירש כן את דבריו).

4. שו"ת אגרות משה (אה"ע ח"א סימן פב ענף יא) פסל עדות של כופר אפילו אם הוא תינוק שנשבה, בטענה: "אונסא לאו כמאן דעביד", "מאחר דחזינן דכפירה מחשיבה ליצא מכלל ישראל משום שאינו מחזיק בדת ישראל, לכן כל זמן שטועה אינו בכלל ישראל". כלומר: ההשתייכות ל"כלל ישראל" נובעת משיתוף באמונות היסוד של היהדות. מי שאינו שותף לאמונות אלו ממילא אינו חלק מן הכלל. לכן הכלל המתאים כאן אינו "אונס רחמנא פטריה", אלא הכלל ההלכתי: "אונסא כמאן דלא עביד".¹⁷ כלומר, גם כאשר האדם אנוס ואין אשמה בחוסר מעשיו, בכל זאת לא ניתן להתייחס אליו כאילו הוא ביצע את מה

¹² מאמר א, פרק ב.

¹³ אייב לד, יד.

¹⁴ כלומר, מרד מכוון ובמיד.

¹⁵ "ובשלמות שכלו" – אלישע היה בריא בשכלו ולא יכול לטעון שהוא כפר מחמת אונס (מחלה נפשית).

¹⁶ כפי שהובא לעיל הערה 8.

¹⁷ הביטוי שגור בפי הפוסקים, ומקורו בירושלמי גיטין פרק ז הלכה ו (דף מט טור א): "רבי יוחנן אמר: אונסא כמאן דלא עביד".

שבפועל לא ביצע. בהקשר שלנו ניתן לומר: גם מי שאנוס, בכל זאת איננו מאמין בפועל בעיקרי האמונה היהודית, ואי אפשר להתייחס אליו כאל יהודי מאמין.¹⁸

הוכחה מדברי הרמב"ם במורה נבוכים

מדברי הרמב"ם במורה נבוכים (בשני מקומות) ניתן להסיק שהוא אינו מקבל טענות הגנה על הכופרים בעיקרי האמונה (כפי ששיערו האברבנאל ור' חיים סולובייצ'יק):

1. מורה נבוכים ח"א סוף פרק לו (תרגום מיכאל שורץ עמ' 87):

לכן דע לך, אתה, שכאשר אתה מאמין בהגשמה או במצב ממצבי הגוף, הרי אתה מקנא ומכעיס וקודח אש [ומעלה] חמה ושונא ואויב וצר, חמור בהרבה מעובד עבודה זרה.

אם עלה בדעתך שלמאמין בהגשמה יש צידוק, מכיוון שחונך עליה או בשל בורותו וקוצר השגתו – יהיה עליך לחשוב אותו דבר לגבי עובד עבודה זרה, שהרי אינו עובד אלא בגלל בורותו או בגלל חינוך, מנהג אבותיהם בידיהם.

אם תאמר "פשט הכתוב מפיל אותם לתוך דעה כוזבת זו", דע לך אפוא כי רק דמיונות ותפישות לקיוות גרמו לעובד עבודה זרה לעבוד אותה.

לכן אין צידוק למי שאינו מקבל מבעלי האמת בעלי העיון אם אין הוא מסוגל לעיון. כי איני רואה כופר במי שאינו מוכיח הוכחה מופתית את שלילת הגשמות, אבל אני רואה כופר במי שאינו מאמין בשלילתה. מה גם שמצוי הפירוש של אונקלוס והפירוש של יונתן בן עוזיאל, עליהם השלום, המרחיקים מן ההגשמה באופן מירבי...

2. במורה נבוכים (ח"ג פרק נא) מתאר הרמב"ם משל של אנשים הנמצאים בדרגות קירבה שונות אל המלך (והנמשל הוא רמות קירבה שונות לה'). כותב הרמב"ם שם (מהדורת שורץ עמ' 656):

אלה אשר הם בעיר, אבל הפנו עורף לבית המלך - הם בעלי דעה ועיון שנוצרו להם דעות לא נכונות, או בשל טעות גדולה שאירעה להם בשעת עיונם, או מתוך שקיבלו ממי שטעה. לכן בגלל דעות אלה, כל אימת שהם הולכים הם מוסיפים להתרחק מבית המלך. הללו גרועים בהרבה מהראשונים. אלה הם אשר לעתים ההכרח מחייב להורגם ולמחות את עקבות דעותיהם, כדי שלא יתעו את דרכי זולתם.

בשני המקורות הרמב"ם אינו מקבל טענת המסנגרת על הכופר בשל העובדה שאותו אדם סבור בכנות שדעתו היא אמת. אבל ישנה סתירה מסוימת בין שני המקורות: במקור הראשון הרמב"ם טוען שהיתה ליהודים התמימים מאמיני הגשמות דרך להגיע לאמונה הנכונה אילו היו מתאמצים מספיק. אמנם אין לצפות שהם יבינו מעצמם את ההוכחות שה' לא גשמי, אבל הם היו אמורים לגשת לבעלי העיון שהיו מעמידים אותם על טעותם ומסבירים להם שה' לא גשמי, והם גם יכלו להבין מתוך פירוש אונקלוס שיש לפרש את הפסוקים המתארים את ה' באופן גשמי באופן לא מילולי.

לאור זה מסתבר שאדם שבסביבתו אין בעלי עיון יהודים שה' אינו גשמי, וגם אין לו תרגום אונקלוס או סיועים אחרים, אכן אינו נאשם בכפירתו. הרמב"ם אינו מעלה כאן טענה עקרונית לפיה הכופר באונס נידון ככופר, אלא רק ביחס למציאות זמנו (וכן דורות קודמים) שמאפשרת ליהודים להגיע באופן סביר לאמונה הנכונה שה' לא גשמי. זה תומך בדברי מרכבת המשנה וקובץ הערות שלעיל, לפיהם כופר בשגגה נחשב כופר, משום שניתן היה לצפות ממנו להגיע לאמיתות האמונה.

גם במקור השני הרמב"ם עוסק בבעלי דעות שגויות ביסודות האמונה עקב טעות בשעת עיונם, או קבלה ממי שטעה. (מקביל לשתי הסיבות במקור הקודם). הרמב"ם לא מקבל סיבות אלו כהגנה, וקובע שהם מתרחקים מבית המלך, ולעתים ההכרח מחייב להורגם. מתוך הדימוי של הרמב"ם (שמשווה אותם למי שמפנה ערפו לבית המלך) משמע שבלי קשר לאשמתם, דעותיהם מרחיקות אותם מה'. גם הריגתם מוצדקת בדברי הרמב"ם בנימוק שאינו נובע מאשמה: כדי שלא יתעו את זולתם.

מקור זה מתאים יותר לדברי הפרשנים שלעיל, הטוענים שאין הגנה על הכפירה משום שגם ללא אשמה הכפירה מזיקה והרסנית. להלן אציע יישוב לסתירה זו.

¹⁸ סברתו מתבססת על ההנחה לפיה האמונה היא הגורמת לאדם להשתייך לעם היהודי (וגם כופר באונס אינו נחשב כמאמין). לעניין נראה באופן שונה: ההשתייכות לעם היהודי נובעת מעצם הייחוס של היהודי, אלא שהעבירה של הכפירה מתוך זדון מוציאה את האדם מכלל ישראל. לכן אם היהודי אנוס בכפירתו, אין להוציאו מכלל ישראל. (בשפה 'למדנית' השאלה היא: האם האמונה היא שמכניסה לתוך כלל ישראל, או שמא הכפירה מוציאה מכלל ישראל?). בעיני ברור שהאפשרות השנייה היא הנכונה: הרי גם תינוק שנולד הוא חלק מכלל ישראל, למרות שאינו מאמין עדיין. אין צורך באמונה חיובית כדי להשתייך לכלל ישראל.

קושיה מדין תינוק שנשבה על הרמב"ם

בגמרא (שבת דף סח) הובא מקרה של תינוק שנשבה כדוגמה לעברה הנובעת מאי-הכרת החובה לקיים מצוות. הרמב"ם (ממרים ג,ג, וכן בפירוש המשנה חולין א,ב) הרחיב דין תינוק שנשבה, ויישם אותו ביחס לקראים של זמנו, שנחשבים כאנוסים בכפירתם בתורה שבעל פה.¹⁹

הרמב"ם כותב במפורש שבשל העובדה שהקראים הם גדר תינוק שנשבה, מצווה לאהוב ולקרב אותם, ולא ליישם עליהם דין "מורידין ולא מעלין" - למרות שהם כופרים בתורה שבעל פה. מכאן ניתן להסיק שמי שמוגדר כאנוס בכפירתו מצווה לקרבו ולאהבו.

כיצד פסיקה זו מתיישבת עם שיטת הרמב"ם שהובאה לעיל – שגם כופר באנוס נחשב כופר? (בפרט שבמורה נבוכים הנ"ל הרמב"ם עוסק במצב דומה: אנשים שגדלו מילדות על אמונה בעבודה זרה, או על גשמות ה', ולא מקבל עובדה זו כהגנה מספקת!)

תשובות לסתירה זו

מצאתי באחרוני זמננו כמה נסיונות ליישב סתירה זו.

הבחנה בין אנוס לשגגה

ר' אלחנן בקובץ הערות:

דעת הרמב"ם דהמאמין בהגשמה הוא מין. והראב"ד כתב שגדולים וטובים טעו בזה מפני האגדות המשבשות הדעות. ושמעתי בשם כ' מו"ר הגר"ח הלוי זצ"ל מבריסק בדעת הרמב"ם כי בכפירה לא שייך שוגג, דהא מ"מ אינו מאמין ואי אפשר להיות בכלל ישראל בלא אמונה. ואומרים משמו בזה הלשון: "דער וואס איז נעביך אאפיקורוס איז אויך אאפיקורוס".

ולכאורה דבריו מוכרחין, שהרי כל הכופרין וכל עובדי עבודה זרה הם מוטעין, ואין לך מוטעה יותר מהמקריב בנו למולך, והוא חייב מיתה.

אבל קשה, דהא תינוק המוטל בעריסה גם כן אין לו אמונה, ומכל מקום הוא בכלל ישראל. ותינוק שנשבה לבין העכו"ם מביא קרבן על שגגתו, ואין דינו כמומר (שבת ס"ט) ומוכח דאנוס רחמנא פטריה גם בחסרון אמונה.

וי"ל לפי המבואר למעלה כי יסודי האמונה מוכרחין, ודעת האדם מצד עצמה לא תתן מקום לכפירה, ורק רצון האדם לפריקת עול מטה את שכלו לטעות בדברים פשוטים ומוכרחים, ועל כן שגגתו עולה זדון. אבל האומר מותר לעבוד ע"ז הוא שוגג, ופטור ממיתה כיון שסבור שעושה ברשות התורה.

ואפשר שזו היא כונת הראב"ד "מפני האגדות המשבשות הדעות" היינו שטעותן אינה מדעת עצמן, אלא מפני שמבטלין דעתן לדעת האגדות. וזהו בכלל אומר מותר דחשוב שגגה גם בכפירה. ותתישב בזה מה שמקשין מהא דאמר ר' הלל אין משיח לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיה, ואיך אפשר לומר שר' הלל יצא מכלל ישראל ח"ו שהרי כבר באחד מעיקרי הדת. ולפי המבואר נחא, שר' הלל אמר כן מפני שטעה בהבנת הכתובים והוי כאומר מותר ודינו בשוגג. ומשום הכי קאמר רב יוסף התם שרא ליה מריה לר' הלל.

ודעת הרמב"ם כי הטעות בענין הגשמה באה מדעת עצמן ולא מפני האגדות. כי אילו היתה דעתן צלולה לא היו האגדות מטעות אותם והיו מוצאין דרך לישוב דברי האגדות שלא יהיו נגד הדעת.

לדעתו כפירה הנובעת מהבנה מוטעית של אדם בוגר נחשבת כפירה, וטענת אנוס לא מתקבלת לדעת הרמב"ם, משום שכל אחד יכול להגיע בשכלו הישר לאמיתות האמונה. (ומי שאינו מגיע, אין זה משום טעות שכלית, אלא מחמת רצון לפרוק עול). באותם מקרים שאכן הכפירה נוצרת בתום לב (תינוק בעריסה, תינוק שנשבה, האומר מותר לעבוד עבודה זרה), ולא מחמת רצון לפרוק עול, גם הרמב"ם מסכים שאינו נחשב כופר.²⁰

תשובה זו אינה נראית בעיני, מכמה סיבות:

¹⁹ בגמרא מתואר מצב שבו היהודי אינו מכיר כלל את ציווי התורה. הרמב"ם חידש והרחיב את הגדרת האנוס גם לקראים שבזמנו, למרות שהם הכירו את היהדות הרבנית, על סמך הטענה שהחינוך מילדות משפיע מאוד, ולכן מי שנוהג בבגרותו כפי שחונך מילדות נחשב כאנוס. ראה על כך בהרחבה במאמרי תחומין כח הנ"ל.

²⁰ לפי זה לשונו של ר' חיים אינה מדויקת. "אפיקורוס מסכן" אכן אינו אפיקורוס.

א. ההנחה הפשטנית של ר' אלחנן, לפיה כפירה נובעת בדרך כלל מרצון לפרוק עול, אינה נראית לי נכונה תמיד, ואכמ"ל. בפרט כאשר מדובר ביהודים התמימים המאמינים בגשמות ה', לא מסתבר כלל להסביר שהדבר נובע מפריקת עול. איזו פריקת עול "מרויח" המאמין בגשמות? הרי הוא עדיין מקבל על עצמו לקיים את כל המצוות! ברור לגמרי שהטעות נגרמה עקב פשוטי המקראות ומאמרי חז"ל, (כפי שהסביר לא רק הראב"ד בהשגתו, אלא הרמב"ם עצמו במורה נבוכים הנ"ל), ובכל זאת הרמב"ם ראה בהם מינים. כך שגם כפירה שנובעת מרצון כנה נחשבת בעיני הרמב"ם ככפירה.²¹

ב. התשובה של ר' אלחנן יכולה להסביר את המקרה המוזכר בגמרא כפשוטו, של תינוק שנשבה לבין הגוים, שעדיין אינו מכיר את דת היהודים, ולכן הוא אנוס, ואין לו דרך להגיע לציווי התורה מדעת עצמו.

אבל הרי הרמב"ם מרחיב דין תינוק שנשבה גם לגבי הקראים שבזמנו, שאף על פי שראו היהודים ודתם נחשבים כאנוסים. נראה מדבריו (במשנה תורה ובפירוש המשנה הנ"ל) שהוא מבין שהגמרא מתייחסת לתינוק שנשבה כשוגג או אנוס גם לאחר שפגש את היהודים ודתם. מה ההבדל בין מצב זה לבין מאמיני הגשמות או עובדי עבודה זרה מחמת חינוך מוטעה שאליהם מתייחס הרמב"ם ככופרים? הרי גם הם תינוקות שנשבו, שכלפיהם לא טוען הרמב"ם שהיה להם ללמוד מבעלי העיון האמיתית? (אלא מניח שעקב חינוכם מילדות אין לצפות מהם ציפיה כזו).

ג. תשובתו של ר' אלחנן כמובן אינה מתאימה לדברי האברבנאל והאור שמח המוזכרים לעיל, המסבירים שלדעת הרמב"ם גם כפירה ללא כל אשמה פוגמת ומזיקה לכופר.

הבחנה בין עיקרי אמונה שונים

כתב הרשב"ץ (בספר אהב משפט פרק ט):²²

עוד יש לך לדעת כי מי שעלו בידו שרשי התורה כראוי, ועומק עיונו הטוה אותו להאמין בסעיף אחד מסעיפי האמונה הפך ממה שהוסכם עליו שהוא הראוי להאמין, ומשתדל לפרש פסוקי התורה על יסוד מה שעלה בידו באמונה, אף על פי שהוא טועה אינו כופר, שלא הביאוהו לזאת הנטייה התפקרותו כלל. ואלו באתהו קבלה מהחכמים שראוי לנטות ממה שעלה בידו היה נוטה. ואינו מחזיק באמונה ההיא אלא שהוא חושב שזאת היא כוונת התורה. ולפי זה, אף על פי שהוא טועה לפי הסכמת אומתו, אינו כופר ומין, אחר ששרשי התורה עלו בידו כראוי...

וענין אלישע בן אבויה הוא סתירת העיקרים מכלל, והאמין בשתי רשויות, הפך הכתוב הצוות ה' אלהינו ה' אחד וכו'. ומפני זה קראוהו "מקצץ בנטיעות". אבל המקיים הנטיעות בשרשיהם יקצץ פתילים בסעיפיהם, אף על פי שהוא טועה, אינו כופר ומין...

הרשב"ץ מבחין בין כפירה ב"סעיפים" ובין כפירה ב"שרשים" שהיא "קיצוץ בנטיעות". כאשר אדם טועה בסעיפים והטעות נובעת מתוך בקשת האמת, אינו נחשב כופר. אבל כאשר כופר בשרשים נחשב כופר גם אם סבור כך בכנות.²³

ניתן לומר שגם הרמב"ם יסבור כדעת הרשב"ץ, ולא בכל עיקרי האמונה הוא יגדיר כפירה באונס ככפירה. עיקרים העוסקים במציאות ה' והגדרתו גם כפירה באונס תיחשב ככפירה (לכן עובדי עבודה זרה או מאמיני הגשמות נחשבים לדעתו ככופרים), ואילו הכופרים בתורה שבעל פה אינם כופרים בשרשים ממש, ולכן סובר הרמב"ם שהקראים אינם נחשבים ככופרים, בשל דמיונם ל"תינוק שנשבה לבין הגוים".²⁴

תשובה זו אינה נראית בעיני משתי סיבות:

א. הרמב"ם בהקדמה לפרק חלק מציג את י"ג עיקרי האמונה ובסיוס דבריו כתב שהכופר בהם יצא מכלל ישראל ואין לו חלק לעולם הבא. לא רמוז בדבריו שישנה הבחנה בעיקרי אמונה אלו בין שרשים וסעיפים (כדעת הרשב"ץ).

ב. הרמב"ם ממרים ג, משווה את הקראים לתינוק שנשבה בין הגוים, שאע"פ שראה היהודים ודתם נחשב אנוס. נראה שהבין את דברי הגמרא לגבי תינוק שנשבה גם באופן שראה היהודים ודתם. בגמרא עצמה מבואר שניתן להשתמש בסברת תינוק שנשבה גם לגבי איסור עבודה זרה (בריתא שבת סח, ב), ולפי

²¹ ניתן ליישב שר' אלחנן לא מתכוון שרק כפירה מתוך רצון לפרוק עול היא כפירה, אלא כל כפירה כאשר היתה דרך סלולה להגיע אל האמת. ולדעת הרמב"ם דרך כזו אכן עמדה בפני מאמיני הגשמות אילו היו מתאמצים יותר.

²² הציטוט מתוך ספר ראש אמנה מהדורת קלנר, נספח א, עמוד 162.

²³ ולכן אלישע בן אבויה נחשב כופר. ראה דברי העיקרים מאמר א פרק ב שהוזכרו לעיל, המסביר באופן שונה, שאלישע בן אבויה נחשב כופר, משום שכפירתו לא היתה בכנות ומתוך רצון טוב, אלא מכיר את בוראו ומתכוין למרוד בו.

²⁴ בדרך זו ליישוב הסתירה בדברי הרמב"ם נקטו פרופ' יעקב בליזשטיין, בספרו 'סמכות ומרי בהלכת הרמב"ם', עמ' 194-193, והרב אברהם וסרמן בספרו 'יעד כמון' עמוד 43. (אם כי לא הביאו את דברי הרשב"ץ הנ"ל).

פרשנות הרמב"ם הכוונה היא אפילו כאשר ראה היהודים ודתם – למרות שעבודה זרה היא כפירה ביסוד האמונה, ולא בסעיפים.

הבחנה בין עולם הבא להרחקה מהציבור

לעניות דעתי התשובה לסתירה ביחסו של הרמב"ם לכופר באונס נובעת מתחומי דיון שונים. בדברי הרמב"ם (בפירוש המשנה בסוף ההקדמה לפרק חלק) מבואר שכפירה ביי"ג עיקרים גורמת שתי תוצאות שליליות: היא גורמת ליהודי לאבד את חלקו בעולם הבא, וגם מוציאה אותו מכלל ישראל (כך שאין מצוה לאהבו ולקרבו). וכן להיפך: אמונה ביי"ג עיקרי האמונה מקנה חלק לעולם הבא ומשאירה אותו בכלל ישראל, למרות חטאיו. גם ההשתייכות לכלל ישראל וגם הזכות לעולם הבא מותנים לדעת הרמב"ם ביי"ג עיקרי האמונה.

קבלת חלק לעולם הבא והשתייכות לכלל ישראל בעולם הזה הן שתי שאלות שונות, שאין הכרח שיהיו כרוכים זה בזה (למרות שבדרך כלל, לגבי כופר רגיל, הם אכן כרוכים). לגבי כפירה באונס יש הבדל: הרמב"ם וההולכים בעקבותיו סבורים שגם הכופר באונס איבד חלק לעולם הבא, כי לא הגיע למעלה הרוחנית של קירבת ה'. סברה זו מודגשת בדברי האברבנאל המוזכרים לעיל, שהכופר באונס: "יסיר הנפש מהצלחתו האמיתית ולא יביאהו לחיי העולם הבא אף על פי שלא יעשה אותה בכוונה למרוד... הכפירה והאמונה הכוזבת בענין עיקרי הדת יגרשו נפש האדם וימנעוה מירושת העולם הבא בלי ספק".²⁵

לעומת זאת, כאשר אנו דנים בשאלה ההלכתית האם להתייחס לכופר מתוך אונס כמי שיצא מכלל ישראל ונידון כגוי, השיקול הוא שונה. אותו כופר אינו אשם בכפירתו, שכן הוא שוגג או אנוס, והוא גם אינו מאיים כל כך על החברה הדתית, שכן הוא נתפס כחריג שכפירתו נובעת מהחינוך השונה שבו הוא גדל. משום כך ראוי לקרבו ולאהבו ככל יהודי.

בכך מתיישבים המקורות השונים בדברי הרמב"ם.

בהלכות תשובה פרק ג עוסק הרמב"ם בהגדרת אלו שאין להם חלק לעולם הבא, (כמבואר בדבריו שם הלכה ו: "ואלו שאין להן חלק לעולם הבא..."), ובהלכה יד: "אנשים אלו שמנינו אע"פ שהן מישראל אין להם חלק לעולם הבא". משום כך הוא כותב שמאמיני הגשמות הם בכלל הכופרים, ולא מתייחס כלל לאפשרות שהם טועים בתמימות, שכן אין בכך כדי לאפשר להם להגיע לעולם הבא.

זה גם פשר המשל במו"נ (ח"ג פרק נא, הנ"ל). הפרק עוסק בדרגות שונות של קירבה וריחוק מה', ומשווה את בעלי הדעות הפסולות לאנשים שפניהם לכיוון ההפוך מהיכל המלך. הריחוק שלהם מהמלך אינו עונש, אלא תיאור עובדתי (שאינו נובע בהכרח מאשמה). גם אם דעותיהם של אותם אנשים נובעות מחינוך מוטעה או טעות עיונית, הם עדיין רחוקים מהמלך.

גם היתר הריגת הכופרים אינו קשור לאשמה, אלא נובע מהסכנה לציבור מהשפעתו השלילית של הכופר, העשוי למשוך אחריו אחרים, כלשון הרמב"ם שם: "כדי שלא יתעו את דרכי זולתם". משום כך היתר זה להורגם תלוי בנסיבות, כלשון הרמב"ם שם: "אלה הם אשר לעתים ההכרח מחייב להורגם ולמחות את עקבות דעותיהם, כדי שלא יתעו את דרכי זולתם". "לעתים", ולא תמיד: גם מי שטועה עשוי לסכן את אמונת הציבור, אבל הדבר תלוי בנסיבות. תינוק שנשבה לא מסכן את הציבור.

לעומת זאת במו"נ ח"א פרק לו עוסק בגינוי המוסרי שראוי לייחס למאמין בגשמות ה'. לצורך כך הוא משווה אותו לעובד עבודה זרה, וטוען שהוא אפילו גרוע ממנו, והוא שנוא לפני ה' ומעורר את כעסו וחמתו. היות שמטרת הפרק להצביע על הגינוי המוסרי, נזקק הרמב"ם להצביע על אשמה כלשהי של אותו כופר. אם הוא לא אשם, הוא אמנם מאבד את חלקו לעולם הבא, אבל לא מתאים לומר עליו שהוא שנוא ומעורר כעס. לכן אומר הרמב"ם שגם עובדי עבודה זרה או מאמיני הגשמות כתוצאה מחינוך מילדות היו יכולים באופן תיאורטי להגיע אל האמת, וראויים לגנאי.

אבל למרות דברי הרמב"ם שניתן לגנות אותם על כך שלא גילו את האמת (באמצעות בעלי העיון, או עיון בתרגום אונקלוס) מסתבר שאין זו אשמה גמורה שמחמתה הם נחשבים מזידים הראויים לענישה הלכתית, (אין לצפות מכל אדם שיעזוב את חינוכו מילדות ויגיע לבעלי העיון האמיתית), אלא הם שוגג הקרוב לאונס, ולכן לגבי הוצאתם מכלל ישראל פוסק הרמב"ם שמי שהתחנך בדעות של כפירה מצווה לאהבו ולקרבו.

מסקנה הדברים היא שיש להפריד בין הדיון ההלכתי על מעמדו של הכופר ובין הדיון הפילוסופי/תיאולוגי של הוגי הדעות מימי הביניים על מעמדו של הכופר. הם עסקו בשאלה האם לכופר באונס יש חלק לעולם הבא, ואילו הנושא ההלכתי הוא שונה: האם ראוי לקרבו או לרחקו מהציבור

²⁵ מסקנה זו מתאימה לתפישת הרמב"ם את מושג עולם הבא שהיא "קיום הנפש בקיום מושכלה והיותה היא והוא דבר אחד, כמו שזכרו בקיאי הפילוסופים" (הקדמת הרמב"ם לפרק חלק, מהדורת הרב שילת עמוד קלו). יי"ג עיקרי האמונה הם המאפשרים לאדם את הרוחניות הדרושה לצורך זה, ולכן מסתבר שכופר אפילו באונס אין לו חלק לעולם הבא – כי נפשו אינה יכולה להתקשר לה'. זו תוצאה של הכפירה, ולא עונש הנובע מאשמה.

היהודי.²⁶ לגבי היחס ההלכתי לכופר מחמת אונס יש להתחשב רק בדבריו של הרמב"ם בכתביו ההלכתיים (משנה תורה ממרים ג,ג, פירוש המשנה חולין א,ב) הפוסק שהכופר מתוך אונס (כגון תינוק שנשבה) אינו נחשב ככופר שיש להרחיק, אלא יש לקרבו ולאהבו.

דעת אגרות משה שגם הכופר באונס יצא מכלל ישראל

למרות האמור לעיל, ניתן עדיין לפקפק במעמדו ההלכתי של הכופר.

בשו"ת אגרות משה חלק אה"ע א סימן פב ענף יא כתב:

ואמינא עוד יותר, דאף בניהם [=של הכופרים] שכתב הרמב"ם שם בה"ג [=לגבי כופרים בתורה שבעל פה]:

אבל בני התועים האלה ובני בניהם שהדיחו אותם אבותם ונולדו בין הקראים וגדלו אותם על דעתם הרי הוא כתינוק שנשבה ביניהם וגדלוהו ואינו זריו לאחוז בדרכי המצות שה"ה כאנוס.

עיי"ש שחזינן שאין להם [=לבני הכופרים] דין מורידין ולא מעלין, מ"מ לענין פסול לעדות גם הם פסולין. דנהי דלא גרע [=בן הכופר] מעכו"ם [=ולא נאמר בו 'מורידין ולא מעלין'], אבל לא עדיף מעכו"ם לענין עדות, דעכ"פ אינו בכלל ישראל לעדות, דאנוס אינו כמאן דעבד, ולכן כמו שעכו"ם פסול לעדות כ"כ פסולין בני הכופרים.

ואף שלענין "לא מעלין" מסתבר שעדיף מעכו"ם, מטעם שאיתא ברמב"ם שם שצריך להחזירן לתשובה ולמשכן בדברי שלום עד שיחזרו לאיתן התורה, מה שלכא זה בעכו"ם, מ"מ לענין עדות כל זמן שלא חזרו בתשובה והם בטעותם לא עדיפי מעכו"ם, מאחר דחזינן דכפירה מחשיבה ליצא מכלל ישראל משום שאינו מחזיק בדת ישראל לכן כל זמן שטועה אינו בכלל ישראל, רק שלענין מעלין עדיף משום דעל עכו"ם איננו מחוייבין להחזירו למוטב ועליהם אנו מחוייבין להחזירן למוטב. ולכן אף אם נדמה אותם כנשבו בין העכו"ם מחמת הכפירה שנתפשטה בעולם רחמנא ליצילן ונגררו אחריהם, מ"מ פסולין דלא עדיפי מעכו"ם.

עכ"ל.

לטענת הגר"מ פינשטיין אכן יש מצווה לאהוב ולקרוב את הכופר שאינו אשם בכפירתו, (כפי שמבואר ברמב"ם בדין תינוק שנשבה), אבל כל זמן שהוא בדעותיו השגויות הוא אינו נחשב חלק מכלל ישראל. המצוה לאהבו ולקרבו נובעת רק מחמת הסיכוי שעל ידי כך יתקרב לדרך התורה. (הוא מסתמך על לשון הרמב"ם ממרים ג סוף ה"ג: "לפיכך ראוי להחזירן בתשובה ולמשכם בדברי שלום עד שיחזרו לאיתן התורה"). אם כן, רק דינים הקשורים לקירוב יש לנהוג כלפי התינוק שנשבה. אבל דינים הקשורים לעצם הגדרת שייכותו כעת לכלל ישראל (כגון פסילה לעדות), שאינם עוסקים ביחסי קירבה ואהבה כלפיו, אלא בהגדרת מצבו ההלכתי, יש להחשיב אותו כגוי. (כשם שאינו נחשב יהודי לגבי חלק לעולם הבא).²⁷

ראיות שכופר באונס נידון כיהודי

לענ"ד נראה להיפך: בעצם גם כופר בזדון גמור, ואפילו מי שהמיר דתו, נחשב יהודי,²⁸ והשייכות לכלל ישראל אינה נובעת מקבלת האמונות הנכונות. אלא שהכפירה גורמת להרחקה מעשית של אותו יהודי כופר, והתייחסות אליו הוא גוי נועדה כדי למנוע את התפשטות הכפירה.²⁹ כאשר הוא תינוק שנשבה והוא בגדר אנוס אין את ההרחקה בפועל, וממילא הוא כיהודי לכל דבר.

להלן אביא מספר הוכחות שתינוק שנשבה נחשב כיהודי בהלכה (ולא רק מצוה עלינו לקרבו).

1. רבית - השו"ע (יו"ד קנט"ב) מתיר להלוות ברבית למומר. למרות זאת נפסק (שם סעיף ג וברמ"א) שאסור שאסור להלוות ברבית לקראים ולתינוק שנשבה. אם נאמר שכרגע נידון כגוי ורק מצוה לקרבו, מדוע אסור להלוותו ברבית?

2. יין נסך - בתוספתא (מסכת חולין, מהדורת צוקרמאנדל פרק ב הלכה כ) נקבע שיינו של מין נחשב יין נסך. בתשובת הרדב"ז (ח"ב סימן תשצו) האריך לדון במעמדם ההלכתי של הקראים, ובין השאר הוא דן בשאלה האם יינם יין נסך. באריכות דבריו שם מבואר שהוא תולה זאת במחלוקת התנאים האם צדוקי

²⁶ ניתן להשתמש כאן באמירתו המפורסמת של החתם סופר (שו"ת חת"ס או"ח סימן נא) שעירוב הלכה ואגדה נחשב כלאים.

²⁷ במאמרי בתחומין ל, 'עדות של כופר - האם תתכן יציאה מכלל ישראל? הארכתי לדון בפסיקה זו של שו"ת אגרות משה, וטענתי שלענ"ד הכופר אינו פסול לעדות מחמת יציאתו מכלל ישראל, אלא מחמת רשעתו, ומכוח זה יש להשיג על פסקו. לענייננו חשובה עצם הקביעה של ר"מ פינשטיין, שגם תינוק שנשבה יצא מכלל ישראל, למרות שמצווה לקרבו. וני"מ לדינים רבים אחרים מלבד פסילה לעדות.

²⁸ כפי שהארכתי במאמרי בתחומין ל, 'עדות של כופר - האם תתכן יציאה מכלל ישראל?'

²⁹ כמו כן מעשי המצוות שהוא מבצע נחשבים חסרי ערך, בשל הפקעתו מכלל המאמינים, ראה תחומין שם.

נחשב כגוי או לא, וכל הסברה לפסול יין נסך ולהחשיב אותם כגויים (לדעת הרב שמשון והרדב"ז) היא רק מחמת דעת ר' יהודה שצדוקי כגוי, ולא מצד עצם הכפירה, שעל זה מסכים הרדב"ז שאין לפסול, משום שהם תינוק שנשבה.³⁰ (אם כי בפועל סובר הרדב"ז שקראים בזמנו אינם תינוק שנשבה, כיון שהתרו בהם). ניתן לדחות את שתי ההוכחות שלעיל בטענה שאיסור יין נסך והיתר הלוואה ברבית לגוי הם סוג של ריחוק חברתי. היות שיש מצוה לאהוב ולקרב את התינוק שנשבה, מתייחסים אליו כיהודי גם ביחס להלכות אלו.

3. שחיטה- הרמב"ם (שחיטה ד, יד) פוסל שחיטה של אפיקורוס כשחיטת גוי. בהמשך דבריו (שם הלכה טז) הוא מכשיר שחיטת צדוקי כששחטו בפנינו, היות שאין קלקול בשחיטה (וכן נפסק בשו"ע יו"ד ב, ט). המפרשים (שו"ת הרדב"ז הנ"ל, חסדי דוד חולין פ"א, שו"ת בית שמואל אחרון, יו"ד סימן ד, חזון איש יו"ד ב, יח) מסבירים שאין בזה סתירה לדברי הרמב"ם שפוסל שחיטת אפיקורוס לחלוטין, משום שהלכה טז עוסקת בבני הקראים, שהם בגדר תינוק שנשבה.

לדברי אגרות משה היה ראוי לפסול גם שחיטת תינוק שנשבה, שהרי עכ"פ אינו ישראל!

4. עדות - ר' משה פיינשטיין (שו"ת אגרות משהחלק אה"ע ד סימן נט) נשאל על פסיקתו (הפוסלת עדות של כופר אפילו אם הוא תינוק שנשבה), מהדעה של חלק מהפוסקים הקדמונים, הסוברים שקידושי קראים קידושין, למרות שהם כופרים בתורה שבעל פה, וזאת משום שלדעתם הקראים שבזמנם הם בגדר תינוק שנשבה?³¹ הוא עונה שיש הבדל, משום שהקראים בכל אופן מאמינים שיש איסור עדות שקר.

זו תשובה מספקת רק ביחס לטענה השניה שהעלה ר' משה פיינשטיין לפסול עדות של תינוק שנשבה – שאין לסמוך על עדות של כופר בתורה משום שעלול לשקר. אבל עכ"פ מוכח מדברי הקדמונים שלא פסלו את עדותם של הקראים בשל הטענה שכפירתם מחשיבה אותם כגויים, בניגוד לסברת ר' משה פיינשטיין. אלא מוכח מדברי אותם פוסקים שמי שנחשב תינוק שנשבה נחשב כיהודי וכשר לעדות.

5. יבום - החזון איש יו"ד סוף סימן ב כתב שאפילו לדעת אותם פוסקים הסוברים שמומר אינו זוקק ליבום, בימינו חילוני זוקק ליבום משום שהוא בגדר תינוק שנשבה ("וכן לענין שאר הלכות"). לדברי ר' משה פיינשטיין נראה שאע"פ שמצוה לקרב תינוק שנשבה, מכל מקום אינו זוקק ליבום (לפי הדעה שמומר אינו זוקק).

סיכום ומסקנה

1. ישנה מחלוקת בין הראשונים האם הכופר מתוך אונס נחשב ככופר.
2. מחלוקת זו עוסקת בשאלה האם לכופר מתוך אונס יש חלק לעולם הבא, אבל לענין קירוב ואהבה נפסק שיש מצוה לקרב תינוק שנשבה, גם אם הוא כופר.
3. לדעת שו"ת אגרות משה יש מצוה לקרב תינוק שנשבה, אבל כל זמן שהוא כופר אינו נחשב כיהודי.
4. לענ"ד נראה שתינוק שנשבה וכופר בעיקרי האמונה נחשב כיהודי (אפילו לדעת הרמב"ם וחלק מהקדמונים הסוברים שאין לו חלק לעולם הבא).

³⁰ בתוך דבריו כותב הרדב"ז שאע"פ שהרמב"ם כתב שהצדוקי כמין, ואם כן מדוע אינו כגוי? התשובה לסתירה שמדובר בבני הקראים, ולכן הכפירה עצמה אינה סיבה לפסול.

³¹ ניתן להוסיף על שאלה זו: גם אותם רבנים קדמונים ובראשם הרדב"ז הנ"ל, שביטלו קידושי קראים משום שעדותם אינה עדות, סברו שאילו היו בגדר תינוק שנשבה היתה עדותם מתקבלת, אלא שלדעתם הקראים בזמנם אינם בגדר תינוק שנשבה, היות שהיה ניסיון לקרבם ליהדות. ביחס לנושא זה ראה מה שהארכתי במאמרי בתחומין כח, 'עדות של יהודי שאינו שומר מצוות'..